

УДК 821.161.2-6(092)

А. О. Євграфова

Сумський державний університет

ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ОГІЄНКА: ШТРИХИ ДО ТВОРЧОГО ПОРТРЕТА

У статті розглядається листування Івана Огієнка як адресата й адресанта, що може допомогти уявити його особистісні риси і доповнити його творчий портрет.

Ключові слова та словосполучення: епістолярій, портрет.

Першим підступом для висвітлення цієї теми було знайомство із шістьма виданнями наукових збірників, серії історичної та філологічної, «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», які регулярно виходять у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, починаючи з 2003 року і по 2009 рік. Ці збірники вносять неоціненний вклад у створення портрета Івана Огієнка, торкаючись різних сфер його діяльності та подаючи оцінки сучасних дослідників його внеску у формування патріотизму, розуміння ним національної ідеї та інших чутливих питань для сучасного українства. Діапазон досліджень дуже широкий і солідний з огляду на коло питань та рівень дослідників, які безпосередньо працювали з архівними матеріалами і мали можливість познайомити пересічних науковців із своїми доробками, на які ми і можемо опертися.

Серед публікацій у цих шістьох вищезазначених збірниках дві присвячені епістолярному стилю [1; 3]. Перша [1] торкається методичної проблеми, де власне розглядається кличний відмінок як граматична ознака сучасної української мови і паралельно наводяться приклади кличної форми із епістолярної спадщини І. Огієнка. Таким чином ілюструється правильне вживання цих форм. Звичайно, обраний аспект видається штучно прив'язаним до огієнківської проблематики. Друга стаття [3] має теоретичний характер: у першій частині висвітлюються основні риси епістолярного стилю, визначаються роль, значення листування для сприйняття будь-якої видатної особи, а друга частина — це аналіз листів Г. Білоуса. Так що листи І. Огієнка якщо і згадуються, то побіжно. Це дає нам підставу стверджувати, що у шести наукових збірниках «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» відсутній спеціальний аналіз епістолярію І. Огієнка. Про аналогічну ситуацію із диспропорцією між опрацюванням творчої спадщини О. О. Потєбні і його листування пише дослідниця Т. Радзівська, яка, до речі, зазначає, що ... «його [Потєбні] людська постать у сукупності психо-ментальних і мовних характеристик залишається для нас не зовсім виразною. Поки що дослідниками не використано повною мірою той ресурс пізнання особистості, які становлять написані вченим тексти ненаукового жанру, які можуть бути додатковим джерелом для відновлення його ролі у науковому

спілкуванні його доби, стилю його життя та праці, його мовного портрета [4, с. 58].

Звичайно, треба зважити на те, що листи самого Огієнка, хоча і були видруковані у 2001 р. (Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1908) [Серія «Пам'ятки»] / Упоряд. В. Ляхоцький, Н. Московченко, І. Праловська. — К.: УДНД і АСД, 2001. — Т. II (Можливо, є т. I?) до широкого читача, і навіть до зацікавленого читача, не дійшли, ставши, мабуть, назавжди бібліографічною рідкістю.

Мета і завдання цієї статті: розглянути листування І. Огієнка з кореспондентами і окреслити його портрет, яким він предстає на основі епістолярної спадщини.

Завдячуючи позитивному збігу обставин, ми маємо у своєму розпорядженні серйозний доробок: «Листування Митрополита Іларіона (Огієнка)» (Серія «**Джерела з історії української еміграції**») / Упорядник о. Юрій Мицик, проф., док. іст. наук. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 566 с., — який і став *джерельною базою* нашого дослідження. «У книзі вміщено частину епістолярної спадщини видатного українського церковного і державного діяча, вченого, митрополита Іларіона (Огієнка) (1882-1972). Листування висвітлює життя і діяльність і самого митрополита Іларіона, і його численних кореспондентів — видатних представників українського православного духовенства, науковців, письменників, громадських діячів тощо. «Призначена для істориків, філологів, дослідників історії української православної церкви, а також усіх, хто цікавиться рідною культурою та історією», — так визначають упорядники спрямування цього видання.

Книга видана від імені Національного університету «Києво-Могилянська академія», Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України, Канадського інституту українських студій, Альбертського університету (Едмонтон), Товариства дослідників Волині (Вінніпег), Київської духовної академії УПЦ Київського патріархату, Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, Фонду імені Павла Глушаниці, що забезпечує академічний рівень цього видання. Воно підтримано Вічним фондом імені Анни і Нікандра Буковських (Канада), Фондом імені Ольги Кобилянської (Канада), Товариством дослідників Волині (Канада), а також Фондом Яра Славутича (Едмонтон), Марією Корчевич (Вінніпег), о. Степаном Ярмусем (Вінніпег) та ін. Загалом цей серйозний опус не може не привернути уваги дослідників. В основі книги опрацьовані матеріали архівів консисторії УПЦ у Канаді та США, архіву ПАПЦ у Варшаві та ін. Таким чином епістолярна частина фонду «Архів митрополита Іларіона Огієнка» консисторського архіву у Вінніпезі побачила світ та увійшла у науковий обіг. Упорядника о. Юрія Мицика привабили насамперед листи, безпосередньо пов'язані з материковою Україною та українською революційною і особливо повоєнною еміграцією [2, с. 12]. Праця в архіві І. Огієнка принесла дослідникові несподівані відкриття: частина лис-

тування, яка вважалася втраченою, насправді існує. Тут зберігається листування митрополита з понад 200 адресатами, у тому числі з різноманітними установами, що за приблизними підрахунками упорядників видання становить 1500 документів. Це переважно листи, писані до митрополита Іларіона, бо листів-відповідей збереглося в копіях та чернетках значно менше [2, с. 11]. Листувався митрополит Іларіон з ученими-істориками та філологами: проф. Ільком Борщак, проф. Наталією Василенко-Полонською, проф. Яковом Моралевичем, проф. Юрієм Шевельовим (Шерехом), проф. Яром Славутичем, Максом Фасмером, Леонідом Білецьким, Миколою Андрусюком; письменниками: Ігорем Качуровським, Тодосем Осьмачкою, Юрієм Косачем, Уласом Самчуком, Богданом Гошовським, Юрієм Кленом, Докією Гуменною; політичними діячами і журналістами: Дмитром Дорошенком, Василем Дубровським, Аркадієм Животком; митцями та мистецтвознавцями: Василем Авраменком, Катериною Антонович, Борисом Жуком; видавцями, редакторами: Петром Кашинським, Сергієм Вишнівським; церковними діячами: єпископом Сильвестром, о. Тихоном Киричуком, священником Мих. Карачківським, архієпископом Богданом (Шпилькою), єпископом В'ячеславом (Лисицьким), Іваном Геращенком та багатьма іншими.

Листи, звичайно, різного характеру й плану: це листи-привітання із святами, листи-спогади, листи-вітання, листи-прохання, листи-«критика», листи-відгуки на прочитане, написане, листи-«звіти», листи-подяки, листи-оцінка діяльності Огієнка, листи-«посвідчення». І через листи проступають риси самого митрополита, його щирість, бажання допомогти, втрутитися у долю людини, він відгукується на прохання та запити. Люди пишуть до Огієнка з великим пієтетом. Напр.: Павло Базилевський (проф. історії, в'язень більшовицьких концтаборів) Єрусалим, 2 липня 1947 р.: «Ваше Високопреосвященство! Доношу Вашому Високопреосвященству, Святочне привітання Вашого Високопреосвященства із дня 13/IV 1947 р. з нагоди Свята Світлого Христового Воскресіння, я одержав ... і зі змістом познайомились усі члени Української Громади в Палестині. В імені своїм і всьої Української Громади в Палестині, складаю Вашому преосвященству найсердечніше українське спасибі. Одночасно прошу дуже Вашого Високопреосвященства о ласкаве висланне декількох тих святочних привітань, коли ж багато членів нашої Громади бажать мати собі на пам'ять, а особливо бувші старшини армії Української Народної Республіки» [2, с. 30-31].

Таким чином, Огієнко стає зв'язуючим ланцюгом серед українських емігрантів, яких доля розкидала по всіх світах. Зазвичай багатьма дописувачами листи написані високим стилем, особливо це стосується дотримання у звертанні етикетних формул: Ваше Ексцеленціє, Високопреосвященніший Владико! Ваше Високопреосвященство Владико Митрополите! Ваше Блаженство! Високодостойний отче Іларіоне! Високоповажний і дорогий брате у Христі Іларіон! Ваше Високопреосвященство Дорогий Владико! Високодостойний Отче Митрополите!

У листах-відповідях Огієнко теж користується синонімікою високого стилю: Високодостойний Пане Редакторе! Високодостойний Пане Добродію! Дорогий Пане Капітане! Високоповажна Пані Професорко!

Реєстр звертальних виразів можна прокласифікувати як звертання урочисті, шанобливі, дружні.

Основу епістолярії становить приватне листування. Іноді приватні листи складають цілу серію листів, в яких порушуються визначні соціально-політичні події, які так чи інакше відбивають біографічні домінанти самих дописувачів, що у свою чергу вводить Огієнка у контекст громадського життя як України, так і за її межами.

Залишаючись одним із можливих засобів підтримки міжособистісних взаємин, листування допомагає доповнити портрет Огієнка — людини рідкісного таланту, працелюбної, вдячного долі, яка дала йому стільки випробувань — і при цьому він залишається людяним, добрим, щирим, вірним другом і в той же час принциповим і безкомпромісним, коли справа торкається громадянської позиції.

Листи до Огієнка і від Огієнка допомагають створити образ цієї людини. Наприклад, Леонід Бачинський (український громадсько-політичний діяч і педагог, професор, організатор Пласту на Закарпатті (1923-1929), пізніше виїхав до США, жив у Клівленді) пише Іванові Огієнку: «От вже минуло 33 роки, як покинув [я] Кам'янецький університет. Я ніколи не забуду свого Високодостойного Ректора і Міністра Освіти. Короткий, але світлий час Вашої многозаслуженої праці залишив глибокий слід в історії культури і освіти Відродженої України. Ваша Ексцеленціє, не робіть собі нічого з того, що хтось не згадав Вас, описуючи Кам'янець-Подільський Державний Український Університет. Це просто злоба і викликує сміх. Ви можете сміло сказати, що КПДУ Університет — це я. Ваша організаційна, наукова і громадська діяльність зробила перші найкращі скиби на новій ниві та породила добре зерно. Слава Вам» [2, с. 36-37].

Звичайно, це лист приватного характеру, але він стосується професійної діяльності Огієнка, що дає підставу розглядати його в якійсь мірі як лист приватно-офіційний.

Високим почуттям гордості і подяки на адресу Огієнка пройнятий лист Юрія Косача (український поет і письменник, племінник Лесі Українки): «Ваша Ексцеленціє, я хотів би дуже, щоб за посередництвом нашого журналу, який просочується і на рідну землю, Ваше цінне і творче Слово буде відоме і землякам, що знають його і високо шанують Вашу особу, як вченого, громадського діяча і духовного пастиря. ... культурна діяльність Ваша належить до всієї України. ... Україна хоче і повинна Ваше слово знати [2, с. 287].

Подібні твердження є красномовними і свідчать про талант ученого, любов і віру в його слово, науковий авторитет. У цілому, жанри листів, адресованих Огієнку, різноманітні. Багато з них мають своє продовження (вони зв'язані тематично і хронологічно),

при цьому створюється швидше не серія листів, а суцільний новелістичний твір епістолярного стилю. Проблематика листів лежить у площині особистого листування, але переважає в них розгляд проблем не дрібязкових, а суттєвих («важлива і повчальна доба 1917-20 років», «українські визвольні змагання», «доля книгозбірні Огієнка», «католицизм і українство», «руйнація на Україні національно-культурних цінностей»).

Висновки. Запропонована розвідка започатковує вивчення епістолярної спадщини І. Огієнка. Матеріали «Листування митрополита Лларіона (Огієнка)» можуть стати у подальшому предметом більш глибокого і скрупульозного дослідження. Ця книга розкриває перспективу всебічного, повного вивчення життя і діяльності Огієнка у різних іпостасях і дозволяє сформувати портрет людини, відданої своїй Батьківщині, яка творила національний дух всього українства.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Л. Про використання епістолярної спадщини І. Огієнка у курсі української ділової мови / Л. Бондарчук, Н. Ткачук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник : серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2003. — Вип. I. — С. 137–139.
2. Листування Митрополита Лларіона (Огієнка) [серія «Джерела з історії української еміграції»] / упорядник о. Юрій Мицик, проф., док. істор. наук. — К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 566 с.
3. Марчук Л. Синергетична основа епістолярного стилю як чинник формування національної ідентичності / Л. Марчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Вип. VI. — С. 91–104.
4. Радзівєвська Т. Епістолярія О. О. Потебні: нотатки до мовного портрета / Т. Радзівєвська // Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності : V Міжнародний конгрес українців. Чернівці, 26-29 серпня 2002 р. — К., 2005. — С. 58–67.

In this article Ivan Ogienko's correspondence is taken as of a sender and as of an addressee, what can help to present his personality traits and supplement his creative image.

Key words and word-combinations: epistolary genre, image.

Отримано: 3.08.2010 р.